

RAZMIŠLJANJE OB ZBORNIKU "SODOBNI LIBERALIZEM"

(Krt, 1992, ur. Rudi Rizman)

1.

Bralec, ki od zbornika pričakuje jasne, nedvoumne in hitre odgovore na vprašanja, ki zadevajo bistvo liberalne doktrine, njeno aktualnost in "uporabnost" tu in zdaj, njeno razmerje do drugih, konkurenčnih doktrin, bo razočaran in morebiti celo zmeden. Vendar pa krivda za to ni urednikova. Nasprotno, pohvaliti velja njegovo prizadevanje, da tako privržence kot nasprotnike liberalizma seznanja in spoprijazni z dejstvom, da gre tu za večplastno in kontroverzno (kot pravi D.Held v knjigi *Modeli demokracije*, prevedeno tudi v slovenščino) politično in intelektualno orientacijo. Skratka, liberalizem je predmet divergentnih interpretacij in adaptacij.

Problem je torej to, kot pravi R. Dahrendorf v predgovoru k zborniku, da se "liberalci ne razlikujejo le v podrobnostih, temveč tudi v bolj načelnih zadevah" (str.12). Vendar pa omenjeni avtor - sicer znani sociolog in eden od vodilnih teoretikov evropskega liberalizma - nadaljuje razmišljanje, za katerega se mi zdi, da zakriva razcepljenost in kontroverznost liberalne doktrine in pretirava s pomenom le-te. Pravi namreč, da sta socializem in konservativizem izčrpala svoje usmerjevalne in spoznavne zmožnosti ter da si "prihodnost lahko obetajo le ideje, ki rastejo iz spoznanja o povezovanju individualnih pravic s socialnimi potrebami" (str.12). Če pod socializmom razumemo realni socializem ali ortodoksni (marksistični) socializem in konservativizem v njegovi tradicionalni varianti, potem je zgornja ugotovitev pravilna. Če pa govorimo o socialni demokraciji in modernem konservativizmu, ki se strinjata s "spontanim redom" je jasno, da bi privrženci obeh doktrin brez večjega odlašanja podpisali Dahrendorfov program povezovanja individualnih in socialnih pravic. Gre le za razlike v poudarkih in metodah. Nočem reči, da to ni pomembno, kajti hudič tiči v podrobnostih, kot se temu reče, toda zelo malo je verjetno, da bi tu liberalizem potegnil iz rokava nove adute in popolnoma izrinil obe konkurenčni doktrini. Tako kot je liberalizem, ali vsaj določene struje v njem, dojemljiv za nove ideje in premisleke, tako so tega sposobne tudi druge, konkurenčne doktrine. Vsiljuje se celo vprašanje, ali niso posamezne struje znotraj liberalizma bolj sorodne socialdemokraciji ali konservativizmu kot pa drugim liberalnim strujam oz. doktrinam. Mnogi primeri govorijo v prid tej domnevi, ali že kar ugotovitvi. Naj jih nekaj navedem. Hayek, denimo, trdi, da je glavni cilj liberalizma svoboda, ne pa enakost in demokracija (str.103). Nasprotno poudarja Dworkin egalitarne in redistributivne vidike in gre pri tem celo tako daleč, da se mu zdi sprejemljiv "omejeni socializem" (str.221). Rawls gradi svoje teoretiziranje na konceptu "distributivne pravičnosti", tudi Nozick, ki je sicer kritičen do tega koncepta in v maniri ortodoksnega liberalizma zagovarja minimalno državo, dopušča možnost družbene organizacije na netržnih temeljih, kot poroča Rizman v svoji uvodni študiji (str.25).

Tudi ocene o vlogi liberalizma oz. posameznih avtorjih in teorijah, ki se prištevajo k tej doktrini, se precej razlikujejo. Bobbio npr. razpozna v nekaterih liberalnih idejah, ki se zoperstavljajo socialni državi, reakcionarne tendence (str.284), sam pa se kot socialist oz. socialdemokrat ogreva za liberalni socializem. Hall govori o "radikalno liberalni desnici" (str.260), Rizman pa o "poroki med klasičnimi liberalnimi idejami in

konservativizmom svobodnega tržišča" (str.23). Hayek je dal svojemu članku naslov Zakaj nisem konservativec, iz knjige ameriškega politologa, ki je izšla pred kratkim, pa vzemo, da sta Hayek in Friedman ideologa ameriškega konservativnega establishmenta.¹

2.

Na osnovi povedanega se odpira vprašanje, ali sploh obstaja neki skupni imenovalec liberalizma, ali pa je to skupek divergentnih razmišljanj, doktrin in pogledov, ki se le po inerciji imenujejo liberalni. Po drugi strani pa se zdi, da govorjenje o liberalizmu vključuje različne ravni in da nesporazumi nastajajo zaradi mešanja teh ravni. Zaradi tega menim, da je upravičeno razločevanje liberalizma 1) kot doktrine oz. politične filozofije; 2) kot strankarske usmeritve in političnega programa; 3) kot političnega sistema; 4) kot politične kulture in osebne držbe.

Ad1. Najprej bi kazalo v grobiš potezah rekonstruirati genezo liberalizma in spremembe v zgodovinski semantiki tega pojma. Liberalizem lahko opredelimo kot (samo)opis družbe, ki ne temelji več na enotnosti (kot predmoderne družbe), temveč na razlikah in razločevanju med politiko in ekonomijo, vlado in državljani, "civilno družbo" in državo. Gre torej za družbo (prototip je angleška družba v obdobju od 17. do 19. st.), ki se začenja moderno strukturirati in dinamično razvijati. Nov tip družbene organizacije na podlagi (funkcionalne) diferenciacije se ujema z razkrojem tradicionalnih vezi in integracij, na drugi strani pa s povečevanjem opcij, to je večje ponudbe ter večje možnosti izbire. S tem ko liberalna filozofija poudarja individualno pobudo na podlagi zasebne lastnine, svobodo izbire ter uresničevanje lastnih interesov v političnem, ekonomskem in religioznem življenju, utrjuje in legitimira modernizacijo in sekularizacijo družbe in posameznika. Minimalistična država ("država kot nočni čuvaj") z vladavino prava (rule of law) ter samoregulirajoča ekonomija ("nevidna roka trga") naj bi bili zadostni okvir za koordinacijo individualnih interesov in preferenc. V tem smislu se mi zdi zelo primerna opredelitev (klasičnega) liberalizma kot teorije novih opcij. Manj pa je tu poudarka na vprašanju dostopa do opcij oz. pravic do udeležbe v uživanju dobrin, ki so plod povečane ponudbe. Prav tako je malo pozornosti posvečene problemu tveganj, ki jih prinašajo dramatične spremembe in inovacije. Tu je nastal prazen prostor, ki ga je zasedla socialistična oz. socialdemokratska doktrina. Liberalizem se tudi ni posebej zanimal za problem anomalije, ki je posledica razkroja tradicionalnih vrednot in vezi (Dahrendorf to imenuje "ligature"). V ta prostor se je zasidral konservativizem.

S tem v zvezi je tudi odnos med liberalizmom in demokracijo. Zgodovinsko gledano je liberalizem pripravil pot za demokracijo oz. nekakšno protodemokracijo - nekateri imenujejo to fazo protektivna demokracija (že omenjeni Held) - z institucionaliziranjem civilnih (ne pa še razvitih političnih in socialnoekonomskih) pravic državljana (pravica do lastnine, pravica do osebne integritete, enakost pred zakonom, pravica do svobode govora in zbiranja). Po Sartoriju² je liberalizem tehnika omejevanja državne moči, demokracija pa temelji na široki politični participaciji in postavlja v ospredje poleg individualnih interesov tudi družbeno kohezijo oz. možnosti za vključevanje vseh družbenih slojev v politični prostor. Vendar pa je demokracija lahko nastala samo znotraj liberalizma, in pomeni njegovo ekstenzijo. Tu sta se v 19.st. izoblikovali dve struji. Prva - njen predstavnik je angleški liberalec Bagehot³ - je vztrajala pri elitističnem in ekskluzivnem pojmovanju svobode in individualne izbire, nasproti demokratičnemu "populizmu", ki prinaša elemente enakosti. Od tod izbira povezovanje liberalizma s konservativizmom (liberalno- konservativna smer), katere sodobni predstavnik je,

denimo, Hayek. Tako Dahrendorf v zborniku pravi, da so liberalci še naprej ostali zagovorniki pestre ponudbe, da pa so (vsaj nekateri) odklanjali večje odpiranje možnosti za dostop oz. večjo politično participacijo, in pristavlja: "...celo za splošno volilno pravico se liberalne stranke niso vedno potegovale" (str.316). Druga struja se sklicuje na J.S. Milla, pri katerem se že najdejo nastavki za t.i. socialni (revizionistični) liberalizem, ki ima več posluha za politično in socialnoekonomsko dimenzijo državljanstva, se pravi za kombinacijo klasičnih individualnih svoboščin z ustvarjanjem enakih (startnih) možnosti za udeležbo v opcijah, ki jih ponuja moderna družba. Vprašanje pa je, če je to možno brez socialne države, birokratizma in neokorporativizma, se pravi struktur, ki po eni strani uveljavljajo večjo socialno pravičnost in varujejo posameznika pred tveganji, po drugi strani pa omejujejo individualno svobodo in iniciativno. Nekaj premis za razmišljanje o tej dilemi najdemo zlasti pri Dahrendorfu, analize (po mojem mnenju precej socialdemokratsko usmerjenega) Rawlsa ali Dworkina pa se zdijo precej abstraktne in načelne.

V navezavi na prispevek Halla v zborniku, v katerem ta angleški sociolog poudarja prednosti neokorporativističnega aranžmaja v primerjavi s "čistim" liberalnim modelom družbene organizacije, naj opozorim, da je pri nas v Časopisu za kritiko znanosti (št.148-49, 1992) izšel tematski blok, posvečen pomenu (neo)korporativizma v sodobnih družbah in še posebej v slovenski družbi in njeni politični tradiciji. Vendar se tu pojavlja ocena sodobnega neokorporativizma, ki je po mojem mnenju sporna. Eden od domačih avtorjev⁴ namreč poudarja, da sta korporativizem in liberalizem "konceptualno gledano dve diametralno nasprotni politični doktrini". Tej trditvi lahko pritrudimo samo, če pod korporativizmom razumemo tradicionalni, stanovsko obarvani model, ali sodobnejše različice t.i. državnega (avtoritarnega) korporativizma (klasična primera sta Italija za Mussolinija in Španija za Franka. Prav gotovo pa omenjena trditev ne velja za t.i. družbeni ali liberalni korporativizem oz. moderni neokorporativizem. Le-ta (spet v različnih variantah) je popolnoma združljiv z liberalnim konceptom in pluralizmom. Ocena, da je Lembruch - gre za enega od pomembnih udeležencev v diskusijah o (neo)korporativizmu - korporativizmu dodal pridevek liberalni iz političnih (torej ne iz teoretskih) razlogov, je, poleg tega, da je malce nenavadna, zgrešena. Pojma, kot sta liberalni korporativizem ali korporativni pluralizem ("corporate pluralism") sta povsem teoretsko utemeljena in sta se v literaturo o tej problematiki globoko zasidrila. V tem smislu neokorporativistični aranžmaji ne morejo - niti nimajo te ambicije - izpodriniti parlamenta in strankarsko organiziranega načina političnega posredovanja. Pojmovati jih je treba kot intermediarne oblike "refleksivne" sistemske integracije oz. koordinacije interesov med različnimi akterji in podsistemi v moderni visoko kompleksni družbi.

Ad2. Liberalna doktrina (filozofija ni isto kot strankarski program, čeprav je lahko osnova za tak program. Preprosto rečeno, so ljudje, ki so privrženci ene ali druge struje liberalne misli, niso pa člani oz. privrženci liberalnih strank, ki so včlanjene v Liberalno internacionalo. Stranke, ki nosijo naziv liberalne oz. liberalno-demokratske (ali demokratsko-liberalne) imajo bolj malo skupnega. Dodatno zmedo povzročajo stranke, ki imajo tak naziv, njihov program pa nima posebne zveze z liberalizmom. Tako Dahrendorf⁵ omenja avstralsko Liberalno stranko, ki naj bi bila v bistvu konservativna stranka, podobno velja po njegovem mnenju za japonsko Demokratsko-liberalno stranko, ki naj bi bila "ultrakonservativna", v Holandiji in Italiji pa sta liberalni stranki še bolj desno od avstralske in japonske. V Liberalni internacionali je denimo navzoča tajvanska vladajoča stranka Kuomintang (informacija kolege Pavleta Gantarja), ki pa vodi, oz. je

vodila do zadnjih volitev, ki so bile pred kratkim, izrazito avtoritarno politiko. Poseben primer so Haiderjevi svobodnjaki, ki so še vedno člani omenjene internacionale. Večina liberalnih strank v Zahodni Evropi je politično manj pomembna, imajo, kot nemški Svobodni demokrati (FDP), vlogo jezička na tehtnici. Drugače je v ZDA, seveda, če Demokrasko stranko, tako kot Dahrendorf, štejemo za liberalno.

V nekaterih postsocialističnih državah imajo liberalne stranke pomembno mesto v političnem življenju, tako denimo v Sloveniji, na Češkem, Madžarskem, pa tudi na Hrvaškem. Za slovensko LDS lahko rečemo - če vzamemo kot model nemško FDP - da je preveč levo usmerjena. Tudi Demokraska stranka nima prave fizionomije. Pravega profila pa tudi še nimata oba preostala bloka, socialdemokratski in konservativni (s krščanskimi demokrati na čelu).

Ad3. Glavne postavke in načela (klasičnega) liberalizma so vgrajeni v politični sistem liberalne demokracije (kot že rečeno, pa to ni edini vir, iz katerega se je oblikoval ta sistem). Ko Fukuyama govori o zmagoslavju liberalizma, o njegovi planetarni ekspanziji in univerzalizaciji - in iz tega izpelje sklep o "koncu zgodovine" - nima v mislih toliko liberalne doktrine same po sebi, še manj strankarskega programa, temveč dejstvo, da moderne družbe funkcionirajo na podlagi liberalnih načel državljanstva, pravne države, tržnega gospodarstva. Tudi stranke, ki sestavljajo t.i. ustavni blok, so v nekem smislu liberalne.

Ad4. Vrednote, ki jih je poudarjal liberalizem, so osnova za politično in pravno kulturo, ki je kompatibilna s liberalnodemokratskim sistemom in tržnim gospodarstvom. Gre za internaliziranje vrednot, kot so strpnost, zasebna pobuda, spoštovanje pravnih institucij, privoli na načelo, da je edino demokratična (nenasilna) menjava vlade legitimna. Če te vrednote, ki oblikujejo etos državljana (pa tudi politične elite) ne dosežejo "kritične mase", liberalno-demokratski sistem ne more delovati ali pa erodira. S temi vrednotami oz. politično kulturo se strinjajo ljudje, ki nimajo neposrednega stika z liberalno doktrino.

3.

Liberalna misel je pomembno civilizacijsko izročilo, ki ga treba spoznavati in negovati. V političnem smislu je sodobni liberalizem v vseh svojih odtenkih prej koristen korektiv kot neka nova alternativa ali odrešujoča inovacija. Kakorkoli že se opredeljujemo do teh stvari, dobili smo zbornik, ki bo širšemu krogu bralcev pomagal, da si oblikujejo svoje lastno mnenje.

Ne bi bilo odveč spomniti na to, da je bil prvi krog recepcije liberalizma v našem prostoru povezan z diskusjami o "civilni družbi" v drugi polovici 80-ih let. Še ena okoliščina je pomembna: če hočemo biti Slovenci politična nacija, moramo spremljati in prevajati relevantna dela iz politične misli, politične sociologije in politologije. V zadnjih letih se je, tudi po zaslugi zbornika Sodobni liberalizem, stanje na tem področju precej izboljšalo. Upajmo, da lahko pričakujemo nova tovrstna dejanja in dosežke.

Opombe

- 1 1. Austin Ranney: *Governing*, Prentice Hall International, Inc., 1992
- 2 Giovanni Sartori: *The Theory of Democracy Revisited*, Chatham, New Jersey, 1987
- 3 *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Piper Verlag, 1986
- 4 Igor Lukšič: *Stoletje korporativizma?*, Časopis za kritiko znanosti, št. 148-49, str. 16
- 5 Ralf Dahrendorf: *Der Liberalismus und Europa*, Piper Verlag, 1980.

Frane Adam